Marin BUTUC

Termeni militari medievali în unități polilexicale stabile

M.B. – lect. sup., dr. în filologie, Departamentul Limba Română, Lingvistică Generală și Limbi Clasice, Facultatea de Litere, U.S.M.; secretar științific, Academia Militară „Alexandru cel Bun". Domenii de cercetare: terminologie, lexicologie, etimologie. A publicat o serie de articole, între care *Fondul principal lexical – sursă a sistemicității metalimbajului terminologic militar* (2008), *Interacțiunea lexicului comun cu terminologia militară* (2009), *Despre structura termenilor militari româneşti* (2010), *Particularități lexico-semantice ale termenilor militari din epoca medievală* (2011).

Bogăția unei limbi rezidă nu numai în varietatea sa lexicală, dar și în potențialul frazeologic, ce reprezintă o componentă determinantă a frumuseții și distincției unei comunicări orale sau scrise. De bună seamă, în obținerea acestei calități stilistice, un rol definitoriu îi revine frazeologiei – adică domeniului de locuțiuni și expresii, utilizat pentru a-i conferi comunicării exactitate și putere de sugestie.

Limba română literară actuală dispune de un grandios tezaur frazeologic. De menționat că la desăvârșirea acestei moșteniri contribuie elementele lexicale specializate, militare, din epoca medievală, care și-au pierdut statutul de cuvinte ce denumeau noțiuni din domeniul militar și, desigur, semnificația militară medievală, devenind elemente lexicale, componente ale diverselor expresii frazeologice. Această situație se datorează atât factorilor de ordin lingvistic, cât și celor de ordin extralingvistic.

Din punct de vedere lingvistic, termenii militari vechi, ce fac parte din anumite expresii frazeologice (*buluc, ceambur, duium, gloată, maidan, palancă, pâlc, proaşcă* ș.a.), la momentul funcționării acestora ca denumiri specializate militare medievale, s-au inclus, la nivel de conținut, într-un proces de intersecție, analogie,

BDD-A20705 © 2014 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:03:59 UTC)

contiguitate de sens cu alte cuvinte şi nuanţe semantice diferite, din lexicul general al limbii române din epoca medievală. În rezultat, aceşti termeni şi-au schimbat realitatea pe care o denumesc: din militară, în una cotidiană, de uz general. În felul acesta, apar, de multe ori, două sensuri distincte: un înţeles actual şi unul învechit. Totodată, termenul militar şi-a schimbat sensul şi prin trecerea de la o sferă de întrebuinţare la alta [4, p. 155], având în vedere că între limbajul militar medieval şi lexicul general nu existau hotare rigide şi stricte, fapt ce condiţiona o circulaţie facilă a cuvintelor între lexicul general şi cel specializat militar. Lexicul specializat militar din epoca medievală, prin rădăcinile lui, este strâns legat de vorbirea orală, de stilul popular, cu care, împreună, făceau parte din vocabularul limbii române literare vechi. Lexicul popular era principala sursă a lexicului specializat militar, dar şi a lexicului literar românesc, în general [2, p. 175].

Cuvintele specializate din perioada medievală şi-au modificat încărcătura semantică, după cum am menţionat, şi datorită unor cauze extralingvistice, ce ţin de aspiraţiile de modernizare a societăţii româneşti, de la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi pe tot parcursul secolului al XIX-lea. Începând cu primele decenii ale secolului al XIX-lea, atestăm conturarea unor tendinţe inovatoare, ce se vor dezvolta în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Acestea sunt: a) abandonarea treptată a unor termeni învechiţi preponderent utilizaţi în Evul Mediu timpuriu; b) modernizarea lexicului militar prin adaptarea împrumuturilor latino-romanice occidentale; c) tendinţa de creare a unei terminologii militare ştiinţifice, delimitarea, în linii mari, a terminologiei militare pe genuri şi categorii militare.

Firește, e vorba de o consecinţă a procesului de „renaştere” culturală şi social-politică ce s-a manifestat în toate Principatele Româneşti, începând cu primele decenii ale secolului al XIX-lea, datorită imboldului dat de reprezentanţii Şcolii Ardelene. Referindu-ne la perioada respectivă, constatăm o racordare relativă a terminologiei militare vechi la principiile terminologiilor moderne, când arta militară românească îşi ia un avânt în sensul înzestrării şi echipării, după principii europene, fapt ce a avut repercusiuni directe asupra limbajului militar specializat. „În această perioadă se face trecerea de la stadiul vechi la stadiul modern al limbii române literare” [5, p. 7], ceea ce a determinat schim-

BDD-A20705 © 2014 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:03:59 UTC)

bările substanțiale în cadrul limbajelor specializate, inclusiv în cadrul terminologiei militare românești. Pentru perioada dată, slavonismele, turcismele ș.a. creau impresia unui vocabular sărac și învechit, necorespunzător nevoilor și exigențelor științei moderne a timpului, fapt ce împiedica devenirea limbii române ca factor cultural esențial [3, p. 110].

Așadar, din aceste motive, mulți termeni militari din epoca medievală s-au păstrat doar în expresii și locuțiuni frazeologice, pierzându-și caracterul lor de element apartenent unui sistem de noțiuni (în cazul nostru – noțiunile militare) și însușind particularități pragmatice la nivel de funcționare în cadrul lexicului general [6, p. 133], pe care nu le-au avut anterior. Termenii militari medievali determinologizați, care s-au păstrat până în prezent în cadrul expresiilor frazeologice, denumeau, în mare parte, în epoca medievală, diverse tipuri de unități militare medievale și arme de luptă, caracteristice epocii în cauză: **arc** (înv. armă primitivă folosită la aruncarea săgeții) – *a avea multe coarde la* ***arc*** semnifică „a avea multe alte mijloace de a face ceva”; **buluc** (înv. unitate militară care avea aproximativ efectivul unei companii, care varia între 100 și 500 de militari) – *dau* ***buluc*** (*vin* ***buluc*** sau *intră* ***buluc***) „în masă, cu grămada; iute, repede; înghesuindu-se unul peste altul”; **ceambur** (înv. detașament (în special, de tătari) care umblă după pradă) – *a bate* (sau *a umbla*) ***ceamburul*** „a nu se ține de treabă, a-și trece timpul cu lucruri neserioase”; **duium** (înv. captură, jaf de război) – *cu* ***duiumul*** „foarte mult, peste măsură, cu grămada”; **gloată** (înv. oastea de țară) – *psihologie de* ***gloată*** – denumește o concepție potrivit căreia individul nu este responsabil de faptele lui, fiind ascuns în mulțime; (pop.) *a avea* ***gloată*** – denumește membrii unei familii numeroase, copiii dintr-o familie; **maidan** (înv. teren deschis, loc viran situat la marginea sau în interiorul unei localități, folosit ca loc de luptă) – *a scoate (sau a ieși) la* ***maidan*** „a ieși sau a face să iasă la lumină”; *a ajunge la* ***maidan*** „a izbuti, a duce la bun sfârșit”; *a bate* ***maidanul*** (sau ***maidanele***) „a hoinări, a vagabonda”; **obadă** (înv. instrument de tortură) – *a pune (în)* ***obezi*** „a subjuga, a înrobi”; **palancă** (înv. palisadă; (p. ext.) loc întărit de apărare) – *a face* (sau *a da ceva*) ***palancă*** (*la pământ*) are sensul de „a culca la pământ, a doborî”; *căzut* ***palancă*** „lungit, doborât la pământ”; **pavăză** (înv. scut de diverse forme și mărimi) – *a sta* ***pavăză*** „a apăra, a feri”; **pâlc** (înv. unitate militară corespunzătoare unui

BDD-A20705 © 2014 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:03:59 UTC)

regiment din perioada contemporană) – *în* ***pâlcuri*** sau ***pâlcuri-pâlcuri*** „în grup”; **poghiaz** (înv. expediție militară, cu scop de pradă pe un teritoriu străin) – *a umbla în* ***poghiazuri*** „a umbla fără rost, a hoinări”; **proașcă** (înv. țintă în care se ochea cu o arma) – *a face* (sau *a da*) ***proașcă*** (*în* sau *prin*) *ceva* „a da iama, a face prăpăd, a distruge”; **pușcă** (înv. armă grea de artilerie) – *gol* ***pușcă*** „a) complet dezbrăcat, în pielea goală; b) fără avere”; *a se duce* (sau *a pleca, a scăpa*) *ca din* ***pușcă*** ori ***pușcă*** „a pleca foarte repede”; **spangă** (înv. spadă) – *a lua* (sau *a aduce*) *pe cineva în(tre)* ***spăngi*** (ori *în* ***spangă***) „a lua sau a duce pe cineva cu forța; a-l brutaliza, a-l bate”; (pop.) *a lăsa pe cineva în* ***spangă*** „a-l sărăci”; **steag** (înv. fanion militar) – *a duce* (sau *a purta*) ***steagul*** „a conduce o acțiune; a comanda”; *a ține sus* (sau *a înălța, a ridica*) ***steagul*** „a nu renunța la luptă”; *a ridica* (sau *a scoate*) ***steag*** *alb* „a se preda, a cere pace”; **strajă** (înv. plăieș, străjer (din Moldova și Țara Românească); grănicer) – *de* ***strajă*** „de pază”; *a fi* (sau *a sta, a rămâne*, pop. *a se pune*) *de* ***strajă*** ori *a ține* (sau *a face*) ***strajă*** „a păzi”, (p. ext.) „a pândi”; *a (-și) pune* ***strajă*** *gurii* „a vorbi sau a face pe cineva să vorbească cu măsură, cu prudență”, „a spune sau a face pe cineva să spună numai ce trebuie, ce se cuvine spus”; *a-și pune* ***strajă*** *ochilor* „a-și înfrâna dorința de a privi ceva (ce-i place)”; (reg.) *a-i fi cuiva* ***strajă*** „a-i fi cuiva teamă sau greu să facă ceva”; **suliță** (înv. armă de atac, formată dintr-o vergea lungă de lemn, prevăzută cu un vârf ascuțit de fier) – *cât ajungi cu* ***sulița*** sau *la o azvârlitură de* ***suliță*** „foarte aproape”; *soarele e de o* ***suliță*** (*de două, trei* etc.) *pe cer* – arată, după socoteala poporului, poziția soarelui pe cer, de la locul unde răsare; **temei** (înv. avangardă) – *de* ***temei*** – „de bază”; **tun** (înv. armă grea de artilerie) – *a scăpat (ieșit) ca din* ***tun*** se spune despre cineva care a fugit repede, reușind prin aceasta să evite o situație neplăcută; *poți să dai cu* ***tunul*** – această expresie se utilizează cu referință la cineva care doarme adânc și nu se trezește ușor sau despre un loc unde nu se află nicio ființă vie; *a trage* (sau *a da*) *un* ***tun*** „a fura (o sumă mare de bani, obiecte valoroase etc.)”; *doarme* ***tun*** „adânc”; *sănătos* ***tun*** „foarte tare” etc.

În concluzie, factorii de ordin lingvistic (cauzele schimbărilor de sens) și cei extralingvistici de la sfârșitul sec. al XVIII-lea și sec. al XIX-lea, precum ar fi renașterea instituției militare românești cu un conținut modern [1, p. 107], s-a datorat atât anumitor oportunități de natură socială și politică, cât și răscoalelor de eliberare națională, care au im-

BDD-A20705 © 2014 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:03:59 UTC)

pulsionat ideea de creare a unui stat cu instituții naționale, cu limbă națională și, respectiv, cu terminologie națională. Evenimentele istorice în cauză au coincis cu perioada de formare și desăvârșire a limbii literare, care presupunea și lansarea limbajelor specializate pentru domeniile de activitate ale statului, printre care și cel militar.

Bibliografie

1. Ion Coteanu, *Structura și evoluția limbii române (de la origini până la 1860)*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1981.
2. *Istoria limbii române literare (epoca veche)*, Editura Academiei Române, București, 1997.
3. Ștefan Munteanu, Vasile D. Țâra, *Istoria limbii române literare*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1978.
4. Vasile Șerban, Ivan Evseev, *Vocabularul românesc contemporan*, Editura Facla, Timișoara, 1978.
5. Nicolae Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*, Editura științifică, București, 1962.
6. А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева, *Общая терминология*, Наука, Москва. 1989.

Surse

1. *Dicționarul Limbii Române Literare Vechi*, București, 1987.
2. *Noul Dicționar Universal al Limbii Române*, Editura Litera Internațional, București – Chișinău, 2006.

BDD-A20705 © 2014 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:03:59 UTC)